

УДК 35.088.6

*І. А. Медведєв,
к. держ. упр., Харківський регіональний інститут державного управління Національної
Академії державного управління при Президенті України,
докторант кафедри державного управління та менеджменту, м. Харків*

ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ: ТЛУМАЧЕННІ ТЕРМІНА В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглядаються особливості тлумачення терміна "ідея університету" в контексті державного управління. В роботі автор робить спробу дати визначення ідеї університету, враховуючи контекст державного управління з позиції загального підходу.

In article features of definition of the term "idea of university" in a context of the government are considered. In the robot the author attempts to define ideas of university considering a context of the government.

Ключові слова: університет, ідея університету, національний університет, державноуправлінські підходи, специфічні особливості реалізації ідеї університету.

Key words: University, the university's idea, national university, the state and managerial ways, specific features of realization the university's idea.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ

Динаміка соціально-економічних та культурно-ментальних перетворень, що охоплюють сучасну Україну, спонукають вчених в галузях наук з державного управління до розробки нових стратегій розвитку університету як інституції, що займає центральне місце у здійсненні державної політики в державі. Саме університет має стати місцем інтенсивного запровадження стратегій випереджального та інноваційного розвитку держави. Університет як інституція, що "виробляє сучасні знання", сама і стає фактором сучасного випереджального розвитку держави. Україна не може випереджати інші держави у економічному і суспільному розвитку лише тому, що досить повільно відбуваються перетворення у сфері освіти, й у сучасному українському суспільстві існує нерозуміння важливості розвитку ідеї університету.

Траєкторія державної політики у вищій освіті повинна сьогодні бути спрямована на перетворення в освітній галузі, розвиток вітчизняної науки, використання нових форм державного управління. Більше того, стандартні підходи до отримання знань у вищій школі не дають відповідей на актуальні питання сьогодення.

У поглядах на сучасний університет головне місце займає позиція щодо недостатності державної нормативно-правової бази. Недосконалість законів держави або ж взагалі їх відсутність є тією проблемою, яка не дає можливість формувати в Україні ідею університету. В законах же повинна бути закладена мудрість народу, його досвід або ж прагнення до здійснення ідеалу, ідеї. В Україні ця "законодавча мудрість", безумовно, ще сформована не в повному обсязі.

Сучасне захоплення ідеями європейського університету в Україні — не що інше як українська криза європейського мислення. Розвиток університетів і взагалі всієї вищої освіти повинен дати можливість державі здійснити реванш

за провали в економічній та соціальній політиці. Але уряд цього не усвідомлює і власними державно-управлінськими рішеннями не тільки не активізує, а й руйнує процес розвитку ідеї університету в Україні.

Метою статті є дати визначення терміна "ідея університету" з позиції державного управління.

НАПРЯМКИ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічну основу вирішення проблеми ідеї університету в філософській літературі серед зарубіжних авторів розробляли: Гарольд Дж. Берман, Юрген Габермас, Вільгельм фон Гумбольдт, Ганс-Георг Гадамер, Хосе Ортега-і-Гассет, Жак Дерріда, Марек Квек, Вульф Лепеніс, Генрі Ньюмен, Генрі Розовскі, М. Хайдеггер, Карл Ясперс та ін. [5—15].

В українській філософській літературі тему ідеї університету досліджували Н. Бабалик, Д. Донців, В. Зенковський, М. Зубрицька, С. Квіт, М. Поляков, Л. Пушак, В. Різун, З. Рибчинська, С. Савчук, Г. Флоревський та ін.

Зміна концептуальних підходів до ідеї університету й державного управління вищою освітою, перш за все, знайшло відображення в програмах, що розробляються на загальнодержавному рівні, та в працях дослідників, що звертали свою увагу на проблеми ідеї університету з позиції історії педагогіки та історії розвитку освітніх систем (А. Алексюк, Д. Багалеї, Д. Батишев-Каменський, О. Жила, В. Журавський, В. Зенковський, Ф. Майор, Л. Мельник, Г. Нудьга, М. Поляков, М. Сумцої, Н. Тарапатова, Т. Хюсен, В. Черваньов).

Фундаментальні дослідження, на основі яких розвинулися сучасні теорії ідеї університету та її взаємозв'язок з теорією "людського капіталу", була розроблена в працях науковців, що досліджували вплив ідеї університету на соціально-культурне середовище сучасного суспільства. Ця теорія знайшла своїх прихильників як за кордоном (Дж.

Бернар, Д. Бок, В. Вебер, Т. Веблен, Л. Грехем)[5], в наукових колах Радянського Союзу (В. Афанасьєв, А. Бухвалов, К. Гаджиев В. Єгоров, В. Єлютін, К. Кавелін, П. Капица, В. Метлов, Е. Покладок) в Російській Федерації у пострадянський період (Р. Барнетт, Л. Барроуз, М. Бастраткова, О. Виханський, К. Гаджиев, Н. Дмитрієв, І. Ємельянов, І. Захаров, Н. Карлов, В. Кинельов, А. Кравченко, А. та ін), так і в Україні (Т. Андрусак, В. Андрущенко, Є. Бистрицький, Л. Вовк, В. Горський, С. Григанський, А. Грудзинський, Я. Дашкевич, Г. Дашутін, В. Князєв, В. Козаков, В. Корженко, К. Корсак, В. Луговий, В. Майборода, С. Майборода та ін.).

Негативні процеси в українському університетському середовищі, зумовлені соціально-економічними перетвореннями в суспільстві, призвели до необхідності розробки нових підходів до формування високоефективного університету, здатного до самовдосконалення, саморозвитку та формування власної ідеї. По прикладу зарубіжних дослідників (Ж. Дерріда, М. Квейк) теоретико-методологічні основи дослідження ідеї університету та прикладні питання його функціонування стали досліджувати вітчизняні спеціалісти (А. Баранова, О. Дем'янчук, М. Згуровський, Н. Зубрицька, В. Іваншин, С. Квіт, М. Кісіль, Т. Коломієць, В. Корженко, В. Кремень).

Теоретичні та методологічні засади ідеї університету досліджувалася багатьма західними та вітчизняними вченими. В розробку концепцій ідеї корпоративної структури, яка в подальшому стала основою формування стратегій планування вищих навчальних закладів, значний внесок зробили класики серед яких можна назвати: Л. Грехема, Ж. Дерриду, Ю. Хабермаса, М. Хайдеггера, К. Ясперса).

У вітчизняній науковій літературі з державного управління інституціональний підхід до дослідження ідеї університету як організації представлений у великій частині праць відомих вчених (Г. Дашутін, О. Дем'янчук, М. Михальченко, Д. Дорошенко, Б. Дрогобич, Е. Каменська, С. Квіт, Г. Косінова). Різні аспекти функціонування категорії ідеї університету в умовах ринкових перетворень українського освітнього середовища та крос-культурних інновацій отримали висвітлення в працях інших відомих дослідників (А. Грудзинський, К. Кавелін, Г. Каррье, В. Казаков, А. Коновалов, П. Козловський, В. Куртов та ін).

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

З 1991 року негативним явищем в українських університетах стала недисциплінованість. Демократичні явища призвели до проявів вседозволеності як у середовищі професорсько-викладацького складу, так і серед студентів. Дисципліна взагалі не є суто українською рисою. Організованість, поділ праці повинні в сучасних умовах стати ризиками сучасного університетського життя.

Також слід зазначити, що професорсько-викладацький склад українських університетів втратив риси високої самосвідомості, впевненості у власних силах, що спровокувало в навчальних закладах сформований за радянських часів "академічний дух".

Українська нація, як нація що є молодістю за термінами формування власної держави, повинна розвивати український університет як компенсаційний феномен. Наздогнати та випередити США, Європу, Російську Федерацію у розвитку національно-культурного та освітнього напрямків діяльності держави можна за рахунок перетворення політичних вад та різноманітні парадигми українського менталітету на культурні переваги демократії.

Органи державного управління освітою повинні враховувати той факт, що в університетському середовищі України панує принцип "соціального дарвінізму". Вчений, який одночасно є менеджером від освіти, повинен пристосу-

ватися та вижити в умовах агресивного середовища та конкуренції. Разом з тим, принцип "ринкової економіки", який би дозволяв найкращому вченому або найкращому лекторові отримати гідну заробітну плату в Україні, не тільки не сформувався, але й з певною періодичністю руйнується урядом через зменшення державного фінансування.

Усвідомлення існування традиції українського університету є складовою формування його ідеї.

"Обов'язок університету — слугувати здобуванню та передаванню знань", — зазначає Вольф Лепеніс. Слово "здобування" — несе в собі значення кропіткої праці, боротьби за честь отримати диплом і аж ніяк не передбачає його "придбання" чи то "стояння за дипломом черзі". Разом з тим, В. Лепеніс характеризує університет як "місце безкомпромісного пошуку правди", в якому не повинно існувати табу для обговорення, та наукового дослідження. Натомість реальність сучасного українського університету в останні роки перетворилася на "суцільне табу", яке зростає з катастрофічною прогресією за підтримки державних органів управління освітою [12, с. 3—9]. Професорсько-викладацькі колективи знаходяться у постійній "гонитві" за псевдоінноваціями які перетворюються на негативні наслідки захоплення таким явищем, як авангардизм. Університет, в основі якого повинен бути логічно закладена універсальність, стає вузько спрямованим, спеціалізованим.

Ідея університету пов'язана з ідеями прогресу. Прогрес, у свою чергу, не повинен бути позбавлений сенсу та управління. Саме управління або ж керуваності не вистачає українським університетам. Але чи стануть університети керуваними після їх укрупнення, що називається "оптимізацією"?

На наш погляд, потребує реформації не сама система навчальних закладів, підходить до її управління.

Освітній простір став безмежним, сучасній людині його не досягнути. Крім того, що цей простір став завеликим для усвідомлення, він досить різноманітний. У цих умовах ті однолінійні або ж одноманітні завдання, що пропонуються в сучасних навчально-педагогічних або методичних умовах, залишаються примітивними. В університетському середовищі вони повинні бути замінені на проблемні завдання з безліччю відповідей. Саме таким чином в університеті будуть підтримуватися нестандартність та оригінальність мислення. Креативність та науковий пошук можуть, в свою чергу, давати поштовх для збереження та розвитку культурної спадщини в Україні.

На межі XX та XXI століття університет як універсальна установа був покликаний готувати універсального фахівця. Соціалізація розумілася як уміння займати своє місце у суспільстві, при цьому повинні були враховуватися та реалізовуватися всі ролі людини. Університет повинен був попіклуватися про підготовку та виховання:

- громадянина;
- фахівця;
- культурної людини;
- економічно активної особи;
- науковця-дослідника та ін.

Але в реальності відбулося те, що ці складові "примусової соціалізації" не дають у XXI столітті людині можливості створювати свій світ. Те, що для випускника університету було природнім і універсальним, має локальний або ж історичний характер. Певним чином ми дивуємося тому, що випускники українських університетів та талановиті науковці виїждять за кордон. Але можна стверджувати, що вчили їх не жити та працювати в нашому суспільстві, де не існує правил гри, а в суспільстві ринковому та "цивілізованому" з позицій США та ЄС. В Україні немає чітких правил гри,

немає чітких критеріїв, форм та можливостей соціалізації. Отже, спеціаліст спрямовує свою соціальну діяльність у межах іншої країни.

В університетському середовищі України не сформувалося толерантності по відношенню до будь-яких відмінностей і особливостей студентів. Натомість сформувалася толерантна байдужість до небажання і невміння вчитися. Нахабна всюдозволеність студентського середовища помножена на матеріальну залежність університету від коштів, що сплачують студенти-контрактники, винищують у навчальних закладах принцип "здорового глузду". Сучасна українська педагогічна теорія повинна базуватися на "особливостях суб'єктів навчальної діяльності", а не на підлаштуванні навчального закладу до слухачів, що, крім отримання документа про освіту, не ставлять перед собою іншої мети.

Університет, як і весь світ, є різноманітним за своєю природою. Намагання держави зробити університети в Україні уніфікованими не йде на користь цій інституції. І те що ті чи інші навчальні заклади в Україні є унікальними, то не як не прояв розбіжності у стандартах освіти, а реакція університетів на виклики суспільства в епоху постмодерну. Отже, держава повинна не руйнувати цю унікальність, а розвивати її та керуватися в державному управлінні принципами децентралізації.

На жаль, плюралізм стилів життя і субкультур в університетському колективі не знаходить розуміння у професорсько-викладацького складу. Сучасна університетська реальність, що базується на цінностях постмодернізму, підвищує роль студентського середовища у напрямках діяльності університету. На жаль, в українських університетах серед викладачів не склалося атмосфери відмови інтелектуалізму, енциклопедизму і традиційних форм навчання, що саме й створює "провалля" між свідомістю студентів та професорів. Викладач і професор у сучасному університеті повинен бути відкритим для отримання суспільної практики тих, хто навчається (молодіжна субкультура, сленг, поєднання навчання з роботою не тільки на заочній та вечірній, а й на денній формі навчання). Економічна криза та відсутність в університетів коштів призвела до того, що виховна робота в університетах зведена на мінімуму.

Сучасне життя вимагає від університету розвитку мультикультурної освіти, що базується на діалозі культур, пропаганди гендерної рівності. Викладач не може нав'язувати студентам єдиний спосіб бачення дійсності або виконання тієї чи іншої роботи.

В університетському середовищі відбувається трансформація авторитету викладача. Викладач уже не є втіленням знання та істини. Викладач сучасному українському університеті втрачає свій беззаперечний інституційний авторитет, він перестає бути наставником. У таких умовах єдиною можливістю для реальної педагогічної діяльності є створення умов "освітнього діалогу". Викладач повинен перш за все знайти свій шлях у цьому суспільстві, сам прийти до успіху та надати цю можливість вихованцям. В умовах, коли професорсько-викладацький склад не може вирішити власних проблем, виникає сумнів у тому, чи можуть такі викладачі чомусь навчити.

Разом з тим, значно більша свобода викладачів і студентів в університеті України може завдавати руйнування університету як інституції.

Разом з тим, привертає увагу те, що сучасний університет, як частина системи освіти зазнає дуже сильного впливу постмодерністської ситуації в глобальному соціальному середовищі. Отже, треба усвідомити, що в сучасних умовах потрібно відмовитися від обмеження свободи та примусової соціалізації.

Стан глобального суспільства трансформуються і, відповідно змінюються принципи державного управління освітою. По-перше, їх стало більше і вони стали більш різноманітними. До того ж в деяких випадках вони мають протилежний характер, наприклад, централізація і децентралізація. Але разом з тим протилежні принципи розвитку університетів не заперечують одне одного і можуть співіснувати. Сучасні умови не можуть забезпечуватися одноманітними та стійкими категоріями, отже, принципи теж трансформуються.

У педагогічних же принципах у сучасній університетській практиці слід користуватися відмовою від ідеології диктату, коли це стосується світогляду студента. Університет на повинен більше формувати людину із заданими властивостями. Скоріш за все, університет у сучасному світі покликаний сформувати людину, що вміє змінюватися, тобто людину можливостей.

За словником С.І. Ожегова, "ідея це — складне поняття, уявлення, що відображає узагальнення досвіду та виступає виразом ставлення до дійсності. Також Словник російської мови за загальною редакцією С.І. Ожегова тлумачить поняття "ідея" як "основну, головну думку будь-чого, задум, що визначає сутність чого-небудь" [3, с. 239].

У тому ж словнику ми знаходимо визначення слова "університет". Зазначається подібне тлумачення: "університет" — вищий навчальний заклад та одночасно наукова установа з різноманітними природно-математичними та гуманітарними відділеннями (факультетами) [3, с. 832].

В Словнику іншомовних слів [2, с. 187] міститься таке визначення терміну "ідея" — (від гр. idea поняття, уявлення) 1) думка, загальне розуміння про предмет або явище; продукт людського мислення, що відображає матеріальний світ; 2) поняття, що визначає зміст та лежить в основі теоретичної системи, логічної будови або ж світосприйняття; 3) думка, задум; 4) основна думка будь-чого, наприклад художнього, наукового або ж політичного твору.

Виходячи з вищевикладеного визначення, ідея університету — це: 1) думка про університет як інституцію, загальне розуміння його як предмета, явища; 2) поняття що визначає зміст університету та лежить в основі його як системи, розкриває його логічну побудову та сприйняття університету суспільством.

Отже, в сучасному світі ідея університет сприймається як комплекс теорій та ідей (як сучасних так і ідей і теорій минулого), які втілюються в прагнення охопити всю сукупність характеристик університету, що відображають об'єктивні закони суспільства, загальну структуру університету, та логіку його побудови.

У науковій думці з напрямку наук державного управління щодо розуміння ідеї університету в XXI столітті відбувається переворот — сучасні уявлення про університет змінюються у відповідності до викликів глобальної кризи й ставить нові виклики (вимоги) до теорії державного управління та управління такою галуззю, як освіта [5].

Якщо раніше традиції університету, стратегічне планування його діяльності та проекти базувалися на переконанні про його універсальність та таких поняттях, як свобода, прогрес, рівність, демократія, то сьогодні ці уявлення стрімко змінюються. Університет перестає бути політично, ідеологічно, національно, релігійно спрямованим і перетворюється на інституцію, що прагне до індивідуального, оригінального, унікального розвитку всіх власних складових в бік розвитку обов'язкового істинного порядку.

Ідею університету вже не можна розглядати як його первозданий образ. Це, по-перше, сучасне суспільне розуміння найціннішого та найкращого, що може університет запропонувати суспільству, державі. Також ідею університету можна розглядати як найбільш загальне, універ-

сальне розуміння суспільної місії університету як інституції с сучасному світі [6].

Ідею університету можна характеризувати, як результат узагальнення або ж абсолютизації у науковій думці тих рис університету, що складають предмет потреби людини, суспільства, держави.

Тлумачний словник "Живого великорусского языка" містить у собі таке визначення ідеї: "розуміння, уявлення про річ, предмет, уявлення предмета, розумове зображення" [1, с. 8].

Якщо під ідеєю розуміти сукупність форм відображення думок та уявлень [4, с. 481], то ідея університету — це сукупність форм, уявлень та думок про університет, що існують у сучасній об'єктивній реальності. Ідея університету при усвідомленні дійсності змінюється та вбирає в себе усвідомлення мети університету та практичного його перевтілення у відповідності із потребами людини, держави, суспільства. Ідея університету узагальнює досвід попередніх поколінь та слугує в якості сукупності його принципів.

Реакційні принципи або тенденції в ідеї університету спотворюють дійсність та виступають гальмівним механізмом не тільки розвитку університету, а й гальмом суспільного розвитку.

З позиції загального підходу ідея університету — це сукупність форм, уявлень та думок про університет, що склалися у науці державного управління, та їх співвідношення з існуючими об'єктивними законами (закони держави, сукупність морально-етичних норм, закони розвитку суспільства та ін.).

Ідею університету слід розглядати з теоретичних позицій та з позиції історії розвитку держави та університету як інституції.

ВИСНОВКИ

Будь-яка частина латентного змісту університету являє собою конкретне історичне відображення суттєвих аспектів університетської дійсності, що виступають формою класової, групової, станової свідомості і самосвідомості, системою ідей, гіпотез, концепцій, ідеалів, програм. У цих різновидах ідейних проявів відображені різноманітні за змістом інтереси соціальних спільнот та груп, їх практичні позиції. У відповідності до вищевикладеного можна виділити три аспекти розгляду ідеї університету: як специфічної ділянки формування та функціонування соціального знання; як засобу групового усвідомлення та перетворення реальності; як ідейного стимулу як університетської, так і суспільної активності. Особливості формування структурних компонентів ідеї університету визначаються наявністю таких складових:

- суспільною необхідністю університету;
- потребами суспільства в існуванні ідеї університету та університету як інституції;
- актуальністю та змістом ідеї університету як системної цінності.

При аналізі теоретико-методологічних функцій поняття ідеї університету як засобу усвідомлення реальності, є можливість вийти на той клас явищ, котрий охоплюється даним поняттям. Насамперед, цікаво розглянути ідею університету як специфічну форму свідомості та самосвідомості, її структуру — як продукт усвідомлення різних проявів суспільного буття, як результат саморозвитку системи поглядів, як інтерпретацію специфічної соціальної, гуманітарної, освітнянської дійсності. Пізнання процесу формування ідеї університету та з'ясування її статусу в низці інших понять теорії та історії державного управління можливе в процесі відтворення об'єктивної логіки реального історичного процесу, закономірностей його відображення в теоретичних системах знання, відкриття та ідейного розвитку.

Поняття "ідея університету" розкриває взаємозв'язок і специфіку багатьох процесів — економічного, політичного, правового, морального, естетичного та інших. Ідея університету повинна стати провідною українською ідеєю, що змогла б цементувати навколо себе інші ідеї, й визначати цілі, програми й алгоритми дії для всього суспільства.

Напрямами подальших досліджень можуть бути погляди на ідею університету з позиції онтології, для визначення того, які об'єкти є складовими ідеї університету. З позиції епістемології важливо визначити, які групи дослідників виходять на істинне розуміння ідеї університету в сучасному світі. Також в майбутньому теоретичний розгляд ідеї університету може лежати в площині соціології знання. Конче необхідним є узагальнення контексту ідеї університету в сучасному суспільстві, в Україні з позиції соціальних, економічних, культурних та ідеологічних чинників. Також важливим є місце в ідеї університету етики індивідуальної поведінки в науці. Також цікавими можуть бути погляди на ідею університету і позиції соціальної етики. В даному випадку мова йде про те, які дослідження ідеї університету суспільство повинно заохочувати, субсидувати чи фінансувати з державних і суспільних фондів.

Література:

1. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1-4. — М.: Рус. Яз. 1989. — Т. 2.: И — О. 1989. — 779 с.
 2. Словарь иностранных слов. — 7-е изд. — М.: Русский язык. 1980. — 624 с.
 3. Словарь русского языка: 70 000 слов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. — 23-е изд. испр. — М.: Рус. яз., 1991. — 917.
 4. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. — 4-изд. — М.: Сов. Энциклопедия. 1998. — 1632 с.
 5. Berger P. Facing up modernity: Excursion in society / Politics and religion. — N.Y., 1977. — P. 77.
 6. Melosik Zbyszko. Postmodernistyczne kontrowersacje wokol edukacji. — Poznan-Torun, 1995.
 7. Munch R. Dialektik der Kommunikationsgesellschaft. — Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1992. — 397 p.
 8. Nash A. The University and the modern world. An essay in the philosophy of university education. — New York: Macmillan.
 9. Ortega-y-Gasset J. Mission of the university. — Princeton. 1994. — 103 p.
 10. Palous R. The Social and Political Vocation of the University in the Global Age // The changing university? The Society for Research into Higher Education & Open University Press, 1995. — 178 p.
 11. P. de Bernardis et. al. A flat Universe from high-resolution maps of the cosmic microwave background radiation // Nature. — 2000. — Vol. 404, no 6781. — P. 955—959.
 12. Pelikan Yaroslav. The Idea of the University. A Reexamination. — Yale University Press, 1992.
 13. Readings, Bill. The University in Ruins. — Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1996
 14. Rohrs H. The classical idea of the university — its origin and significance as conceived by Humboldt / Tradition and reform of the university under an international perspective: an interdisciplinary approach. — Frankfurt a.M, 1986. — P. 173—193.
 15. Searle J. The Storm over the University // New York Review Books. — 1990. — № 6.
 16. Silk J. Boomerang backs flat universe // Physics World. — 2000. — № 6. — P. 23—24.
- Стаття надійшла до редакції 28.02.2011 р.*